

Streszczenie pracy doktorskiej
napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra. hab. Jana Sochonia

***Obraz rzeczywistości z perspektywy „dialektyki kryzysu” w koncepcji węgierskiego
filozofa Béli Hamvasa.***

Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest twórczość Béli Hamvasa – węgierskiego pisarza, filozofa, która powstała w latach 1913-1968. Zawarte w niej rozważania dotyczą interpretacji świata, kultury oraz kluczowych zagadnień filozoficznych związanych z istnieniem. Ich celem jest zbadanie fenomenu, jaki ujawnia się w spontanicznej lekturze tekstu w konsekwencji wymagań stawianych czytelnikowi przez twórcę. Polskiemu czytelnikowi może być znany tylko ułamek twórczości filozofującego pisarza. Czytelnikom umożliwiono zapoznanie się z esejami: *Karnawał* (fragmenty), *Filozofią wina* (2000 i 2019), *Kierkegaard na Sycylii*, *Orfeusz*, *Posejdon* w „Literaturze na Świecie” oraz *Drzewa* (1989). *Nowoczesna Apokalipsa* opublikowana we „Frondzie” (1994); *Theios Antropos* w „Zeszytach Literackich” (2018) oraz zbiory esejów *Księga gaju laurowego i inne eseje* (2022), *Godziny owoców* (2024). Warto zaznaczyć, że twórczość Hamvasa na Węgrzech jest przedmiotem badań filozoficznych.

Powiedzieć o eseście, „Hamvas to pisarz” lub „Hamvas to filozof” to w pewien sposób określenia ograniczające w opisie. Twórca *Nowoczesnej Apokalipsy* to myśliciel, którego filozofia i biografia idą razem, w tym sensie, że ta pierwsza powstaje w odpowiedzi na osobiste problemy, i które rozstrzyga na poziomie egzystencjalnym, raczej przez wybór na poziomie abstrakcji i teorii. Nie odwraca się on od problemów, by prowadzić bezosobową analizę i obserwować. Hamvas boryka się z życiem jako człowiek, uwikłany w nie „całym byciem”. Związek pomiędzy etosem a logosem jest kwestią fundamentalną myśliciela. Niemalże w

każdym eseju widać, że są to dla niego sprawy życiowo doniosłe. Nie jest widzem, lecz jest podmiotem działania. To jest też sens badanego obrazu rzeczywistości, u którego podstaw jest człowiek walczący o pozycję, w której jest bytem nadającym miarę rzeczywistości i wyznaczającym kierunek działań. Wydaje się, że jest to filozofia życia, działania. Zatem badana w niniejszej rozprawie będzie koncepcja egzystencjalistyczna, w której przedmiotem zainteresowania jest człowiek-w-świecie.

By móc odkryć filozoficzne założenia i eksplikacje Hamvasa w jego pracach odczytuje się go hermeneutycznie, aby ukazać sensy zawarte w twórczości. Dlatego osadza się myśliciela na tle węgierskiego życia filozoficznego, ale i jego biografii, która jeśli nie kształtowała wprost refleksji filozoficznej to dostarczała inspiracji dnia codziennego.

Przedmiot oraz charakter badań przeprowadzonych w tej dysertacji wpłynął na zastosowanie i wybór metody badawczej. By zrealizować zasadniczy cel pracy, dokonuje się próby wydobywania treści ontologicznych posługując się metodą analizy tekstów źródłowych. Następnie, posługując się metodą analizy krytycznej, podjęto się interpretacji myśli autora oraz pojęć stosowanych na gruncie jego teorii. Układ pracy podporządkowany jest hipotezie zawartej w tytule rozprawy *Obraz rzeczywistości z perspektywy „dialektyki kryzysu” w koncepcji węgierskiego filozofa Beli Hamvasa*, czyli ukazaniu czym jest dialektyka kryzysu na tle Hamvasańskiego obrazu rzeczywistości. Autorską analizę wzbogacają krytyczne teksty filozoficzne obcojęzyczne, związane tematycznie z każdym z podrozdziałów. Problematyka dialektycznego obrazu świata znana jest filozofii. Jednak w przypadku Hamvasa pojawiają się pewne nowe konteksty, nowe interpretacje.

Poprzez swoje eseje Hamvas mówi do nas „kryzys jest w każdym z nas”. Eseistę kształtuje XX wiek, ale nie determinuje. Hamvas ukazuje „prawdziwe bycie w świecie” jako strukturę, bez której system wartości nie tylko zostaje wywrócony do góry nogami, ale jej brak to apokalipsa jak często sam mówi „upadek świata”. Temu właśnie służy odczytywanie przez niego na nowo dziedzictwa starożytnej duchowości, mitologii, pradawnych wierzeń. W swoich pracach wielokrotnie wskazuje, że przy pewnym stopniu utraty sensów zagrożeniem jest szaleństwo, które stało się powszechne w cywilizacji, a nawet obowiązkowe. I w takim rozumieniu Hamvas osadza przestrzeń XX w. w obłądnie.

Hamvas żyje i tworzy w rozpadającym się świecie, pomiędzy dwiema wojnami, pomiędzy dwoma totalitaryzmami. Myśliciel zwraca naszą uwagę na paradoks, że im większy niepokój i smutek w świecie, tym większa szansa na rozwinięcie drzemiących w człowieku nieskończonych sił zdolnych do pokonania owego lęku. Jego filozofia to filozofia życia, działania a nawet praktyka etyczna rodząca się jako odpowiedź na niepewność.

Z perspektywy przeprowadzonych analiz, krytycznego podejścia do materiału źródłowego węgierskiego twórcy można jednoznacznie określić, że opisuje on rzeczywistość ze swojej charakterystycznej perspektywy, nazwanej dialektyką kryzysu. Analiza detalu i poszczególnych zjawisk odgrywa w myśleniu Węgra dużą rolę, ponieważ detal daje mu możliwość lepszego wglądu w całość. W filozoficzno-literackiej eseistyce Hamvas czerpie inspirację z tradycji gatunku.

Hamvas tworzy w swoich esejach spójne *uniwersum*. W rozprawie definiuje się pojęcia „obrazu świata”, „dialektyki kryzysu” oraz wyłaniające się z tej Hamvasańskiej dialektyki kryzysu pojęcia „tradycji” i „realizacji”. To, co węgierskiego myśliciela pociąga, to związki bytowe pomiędzy składnikami świata czyniące z niego wewnętrznie powiązaną całość, w której mogą być one wzajemnie bytowo samodzielne, ale nie mogą już być od siebie bytowo niezależne. Taką myślą jest przesiąknięta w zasadzie cała twórczość Hamvasa. Chodzi zatem o świat stworzony przez ludzi, cywilizację którą człowiek sam kształtuje wedle własnej woli. To co nam się odsłania, w tym stwierdzeniu to postrzeganie świata kultury tworzonej ludzką decyzyjnością.

Podsumowując w obrazie rzeczywistości dialektyki kryzysu Hamvasa ujawnia się współczesne społeczeństwo masowe, będące w kryzysie egzystencjalnym oraz kryzysie autentyczności. Nie jest to jednak pesymistyczna koncepcja. Człowiek może go rozwiązać jednak tylko indywidualnie, wszystko inne „możliwości” – to formy nieautentycznej pseudo-wspólnoty.

Wkładem poznawczym rozprawy jest nie tylko przybliżenie refleksji Hamvasa w jego filozoficzno-eseistycznej twórczości, ale i w pewnym sensie odkrywanie współczesnej węgierskiej myśli filozoficznej.

Summary of the doctoral dissertation
written under the supervision of Professor Jan Sochoń

***The image of reality from the perspective of the "dialectics of crisis" in the concept of
the Hungarian philosopher Béla Hamvas.***

The subject of the doctoral dissertation is the work of Béla Hamvas, a Hungarian writer and philosopher, which was created in the years 1913-1968. The considerations contained in it concern the interpretation of the world, culture and key philosophical issues related to existence. Their aim is to examine the phenomenon that is revealed in the spontaneous reading of a text as a consequence of the requirements imposed on the reader by the author. Due to lack of translation of most works Polish reader may encounter only a fraction of the work of the philosophizing writer. Readers were given the opportunity to read the essays: *Carnival* (fragments), *The Philosophy of Wine* (2000 and 2019), *Kierkegaard in Sicily*, *Orpheus, Poseidon* in "Literatura na Świecie" and *Trees* (1989). *Modern Apocalypse* published in "Fronda" (1994); *Theios Antropos* in "Zeszyty Literackie" (2018) and in *The Book of a Laurel Grove and Other Essays* (2022), *Fruit hours* (2024). It is worth noting that the work of Hamvas in Hungary is the subject of philosophical research.

To say about an essayist, "Hamvas is a writer" or "Hamvas is a philosopher" is somewhat limiting in terms of the description. The creator of the *Modern Apocalypse* is a thinker whose philosophy and biography are bind together, in the sense that the former arises in response to personal problems, which are resolved at the existential level, rather by choice at the level of abstraction and theory. He does not turn away from problems to conduct impersonal analysis and observation. Hamvas struggles with life as a human, entangled in it "with his whole being". The relationship between ethos and logos is fundamental to the thinker. In almost every essay it is clearly seen that these matters are of vital importance to him. He is not a spectator, but he

is the subject of action. This is also the sense of the studied image of reality, based on a human being fighting for a position in which he is a being that measures reality and determines the direction of action. It seems to be a philosophy of life, of action. Therefore, the existentialist concept, in which the subject of interest is man-in-the-world, will be examined in this dissertation.

To be able to discover the philosophical assumptions and explications of Hamvas in his works, he is read hermeneutically to show the meanings contained in his work. Therefore, the thinker is placed against the background of Hungarian philosophical life, but also his biography, which, if was not directly shaping philosophical reflection, provided inspiration for everyday life.

The subject and nature of the research conducted in this dissertation influenced the application and selection of the research method. In order to achieve the main goal of the work, an attempt is made to extract ontological content using the method of analysis of source texts. Next, using the method of critical analysis, the author's thoughts and concepts used in his theory were interpreted. The layout of the work is subordinated to the hypothesis contained in the title of the dissertation *The image of reality from the perspective of the "dialectics of crisis" in the concept of the Hungarian philosopher Béla Hamvas*, i.e. showing what the dialectic of crisis is against the background of the image of Hamvashan reality. The author's analysis is enriched by critical philosophical texts in foreign languages, thematically related to each of the subchapters. The problem of the dialectic image of the world is known to philosophy. However, in the case of Hamvas, there are some new contexts, new interpretations.

Through his essays, Hamvas tells its readers "the crisis is in everyone of us". The essayist is shaped by the 20th century, but not determined. Hamvas shows "true being in the world" as a structure without which the system of values is not only turned upside down, but in case of its absence is an apocalypse, as he often says "the fall of the world". This is the purpose of his re-reading the heritage of ancient spirituality, mythology and ancient beliefs. In his works, he repeatedly indicates that with a certain degree of loss of meanings, the threat is madness, which has become common in civilization, and even obligatory. And in this sense, Hamvas settles the space of the 20th century in madness.

Hamvas lives and creates in a collapsing world, between two wars, between two totalitarianisms. The thinker draws our attention to the paradox that the greater the anxiety and sadness in the world, the greater the chance of developing the infinite forces dormant in man capable of overcoming this fear. His philosophy is a philosophy of life, action and even ethical practice born as a response to uncertainty.

From the perspective of the analyzes carried out and the critical approach to the source material of the Hungarian artist, it can be unequivocally stated that he describes the image of the world from his characteristic perspective, called the dialectic of crisis. In this reflection, there is the space of presenting the world. The analysis of detail and individual phenomena plays a large role in the Hungarian's thinking, because the detail gives him the opportunity to gain a better insight into the whole. In his philosophical and literary essays, Hamvas draws inspiration from the tradition of the genre.

Hamvas creates a coherent *universe* in his essays. The dissertation defines the concepts of "world image", "dialectics of crisis" and the concepts of "tradition" and "realization" emerging from this Hamvashan dialectic of crisis. What attracts the Hungarian thinker are the ontic relations between the components of the world, making it an internally related whole, in which they can be ontologically independent of each other, but they can no longer be ontologically independent of each other. Hamvas's entire work is permeated with this thought. It is therefore about a world created by people, a civilization shaped by man himself according to his will. What is revealed to us in this statement is the perception of the world of culture created by human decision-making.

Summing up, the image of the reality of the dialectics of the Hamvas crisis reveals the contemporary mass society, which is in an existential crisis and a crisis of authenticity. However, this is not a pessimistic concept. However, human being can solve it only individually, all other "possibilities" are forms of inauthentic pseudo-community.

The cognitive contribution of the dissertation is not only the approximation of Hamvas' reflections in his philosophical and essayistic works, but also, in a sense, the discovery of contemporary Hungarian philosophical thought.